2.2. Nesąžiningomis pripažintų vartojimo sutarčių sąlygų modifikavimo problemos: atvejo analizė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Prof. dr. Lina Novikovienė
El. paštas linan@mruni.eu
Kazimieras Karpickis
El. paštas kazimieras.karpickis@gmail.com

DOI: 10.13165/LT-24-01-13

Santrauka. *Nesąžiningų sutarties sąlygų institutas ypač svarbus vartotojų teisių apsaugai, nes leidžia atkurti vartotojo nenaudai pažeistą šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą. 1993 m. Tarybos direktyvoje 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais (toliau – Direktyva 93/13 arba Nesąžiningų sąlygų direktyva) nustatyta, kad tokios sąlygos neturi būti privalomos vartotojui, o nacionaliniai teismai turi įvertinti jų sąžiningumą ex officio, net jei šalys tiesiogiai tokio reikalavimo nepateikia.*

Sutarties sąlygos, pripažintos nesąžiningomis, turi būti panaikintos, tačiau tik išimtiniais atvejais jos gali būti keičiamos kitomis teisės normomis, jei dėl sutarties negaliojimo vartotojui kiltų ypač žalingų pasekmių. Nesąžiningų sutarčių sąlygų modifikavimas yra ribotas, griežtai reglamentuotas ir leidžiamas tik tada, kai to reikia dėl vartotojų apsaugos.

Straipsnyje nagrinėjamos nesąžiningomis pripažintų vartojimo sutarčių sąlygų modifikavimo galimybės ir jų teisinės pasekmės, kurios pastaruoju metu buvo teisinių diskusijų objektas. Aptariama 2023–2024 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) ir Lietuvos apeliacinio teismo (toliau – LApT) praktika, suformuota byloje dėl būsto kreditų, išduotų Šveicarijos frankais, kurioje pagrindinės sutarčių sąlygos buvo pripažintos nesąžiningomis.

Straipsnyje taip pat aptariama Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) jurisprudencija, kurioje nustatyta, kad nacionaliniai teismai negali pakeisti nesąžiningų sąlygų kitomis, jei tokie veiksmai keltų grėsmę direktyvos tikslui – atgrasyti verslininkus nuo nesąžiningų sąlygų taikymo, išskyrus išimtinius atvejus, esant šių aplinkybių visetui: jei visa sutartis negali galioti be nesąžiningos sąlygos; jei sutarties negaliojimas sukeltų vartotojui ypač žalingų pasekmių; jei egzistuoja dispozityviosios teisės normos ar šalių bendru sutarimu nustatytos sąlygos, kuriomis būtų galima užpildyti atsiradusią spragą. Modifikavimas remiantis bendraisiais teisingumo, protingumo ar sąžiningumo principais yra nepriimtinas, nes prieštarauja ESTT doktrinai.

Šiame straipsnyje pabrėžiama būtinybė laikytis ESTT jurisprudencijos ir užtikrinti vartotojų teisių apsaugą laikantis teisinės pusiausvyros principų.

Reikšminiai žodžiai: *vartotojų teisių apsauga, nesąžiningos sąlygos, nesąžiningų sąlygų modifikavimas.*

Įvadas

Sąžiningumas yra vienas pamatinių šiuolaikinės teisės principų, ypač svarbų vaidmenį atliekantis vartojimo sutartiniuose santykiuose. Vartotojas, kaip silpnesnioji sutarties šalis, dėl tam tikrų priežasčių turi ribotas galimybes, sudarydamas sutartį, tinkamai įgyvendinti savo interesų apsaugą ir daryti įtaką sutarties sąlygų turiniui. Dažnai vartotojai turi mažiau galimybių derėtis dėl sutarčių sąlygų, ypač kai sutartys verslininko yra parengtos vienašališkai, pagal standartines sąlygas. Tai sudaro nelygiavertę situaciją, kurioje verslininkas per sutarties sąlygas įgyja nepateisinamą pranašumą. Todėl sukurtas specialus įstatyminis reguliavimas, įtvirtinantis nesąžiningų sutarčių sąlygų draudimą ir tokių sąlygų neprivalomumą vartotojui.

Nesąžiningomis pripažintų sutarties sąlygų neprivalomumas vartotojui įtvirtintas Nesąžiningų sąlygų direktyvos 6 straipsnio 1 dalyje. Tai imperatyvi norma, kurios paskirtis – atkurti pažeistą sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą. „6 straipsnio 1 dalies imperatyvumas taip pat reiškia, kad vartotojai iš esmės negali atsisakyti šios apsaugos nei tiesiogiai, nei netiesiogiai, sutartimi ar vienašališku pareiškimu. Ši išlyga taikoma prieš išsprendžiant bet kokius ginčus dėl konkrečių pretenzijų, susijusių su sutarties sąlygų nesąžiningumu“[1].

Nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų neprivalomumu vartotojui užtikrinama vartotojų teisių apsauga ir sąžiningumo principo įgyvendinimas. Užtikrinimas, kad vartotojai būtų apsaugoti nuo nesąžiningų sąlygų, svarbus ir visuomenės interesui, nes skatina sąžiningą konkurenciją ir pasitikėjimą rinkoje.

Pastaruoju metu daug diskusijų sulaukė Lietuvos ir Europos Sąjungos teismų praktika, susijusi su nesąžiningų sutarčių sąlygų modifikavimu. Keliamas klausimas, kaip nacionaliniai teismai gali užtikrinti Direktyvos 93/13/EEB tikslų įgyvendinimą, kai nesąžiningos sąlygos sudaro pagrindinį sutarties dalyką? Kaip elgtis, kai vartotojų apsauga ir verslo stabilumas atsiduria konflikto taške? Šios problemos ypač ryškios ginčuose dėl finansinių sutarčių, kuriose nesąžiningos sąlygos gali paveikti tūkstančius vartotojų ir visos rinkos stabilumą.

Nors ESTT jurisprudencija griežtai riboja nesąžiningų sąlygų pakeitimo galimybes, 2023–2024 m. Lietuvos teismuose nagrinėtose bylose vis dar kyla klausimų dėl šių principų praktinio taikymo. Ši tema aktuali ne tik teisės mokslui, bet ir praktikai, siekiant suderinti vartotojų apsaugos ir teisinio aiškumo principus.

Šio straipsnio tikslas – pateikti vartojimo sutarčių sąlygų, pripažintų nesąžiningomis vartotojui, modifikavimo galimybių analizę. Siekiama atskleisti pagrindinius principus ir sąlygas, kuriais remiantis tokios sąlygos gali būti keičiamos, taip pat išanalizuoti ESTT ir Lietuvos teismų formuojamą jurisprudenciją šioje srityje, ypatingą dėmesį skiriant 2023 m. pabaigoje ir 2024 m. suformuotai praktikai.

---

1 Tarybos direktyvos 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais aiškinimo ir taikymo gairės, OL C 323, 2019 9 27, p. 4–92, 4.1 punktas, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A52019XC0927%2801%29.

Tyrimo rezultatai leis geriau suprasti teisės normų taikymo praktinius aspektus, užtikrinti vartotojų teisių apsaugą ir skatinti teisinio aiškumo principus vartojimo sutarčių teisėje. Tyrimo objektas – nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų modifikavimas. Straipsnis parengtas remiantis mokslinės literatūros lingvistine, sistemine analize, taikytas dokumentų analizės metodas.

2.2.1. Nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų teisinė reikšmė

Vartotojas, kaip silpnesnioji sutarties šalis, dėl informacijos, patirties, specialių žinių stokos ir panašių aplinkybių turi ribotas galimybes tinkamai ginti savo interesus ir daryti įtaką sutarties sąlygų turiniui, o verslininkas sutarties sąlygomis įgyja pranašumą prieš vartotoją. Todėl vartojimo sutarčių šalių teisių ir pareigų pusiausvyrai užtikrinti yra sukurtas specialus vartotojo teisių gynimo teisinis mechanizmas, t. y. įstatyme įtvirtintas nesąžiningų sutarčių sąlygų draudimas ir tokių sąlygų neprivalomumas vartotojui.

Nesąžiningomis pripažintų sutarties sąlygų vartotojui neprivalomumas – viena iš vartotojų teisių apsaugos garantijų visoje Europos Sąjungoje, įtvirtinta Nesąžiningų sąlygų direktyvos 6 straipsnio 1 dalyje. Šios nuostatos svarbą pabrėžia ir ESTT savo išaiškinimuose, teigdamas, jog taisyklė, kad „nesąžiningos sąlygos nėra privalomos vartotojui, yra imperatyvi nuostata, skirta sutartimi nustatytą formalią sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą pakeisti realia, atkuriančia sutarties šalių lygybę“[2]. Be to, Tarybos direktyvos 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais aiškinimo ir taikymo gairių 4.1 punkte nurodoma, kad „[p]rivalomasis arba imperatyvus [jos] pobūdis reiškia, kad [ji] privaloma visoms šalims ir valdžios institucijoms ir nuo jos iš esmės negalima nukrypti“[3].

Bendroji nesąžiningos vartojimo sutarties sąlygos samprata suformuluota Nesąžiningų sąlygų direktyvos 3 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad sutarties sąlyga, dėl kurios nebuvo atskirai derėtasi, yra laikoma nesąžininga, jeigu pažeidžiant sąžiningumo reikalavimą dėl jos atsiranda ryškus neatitikimas tarp iš sutarties kylančių šalių teisių ir pareigų vartotojo nenaudai. Pagal ESTT suformuotą jurisprudenciją[4] Direktyvoje 93/13/EEB nustatyta apsaugos sistema pagrįsta tuo, kad vartotojas yra mažiau palankioje padėtyje nei pardavėjas ar paslaugų teikėjas tiek kalbant apie derybinę galią, tiek apie turimą informaciją, todėl yra priverstas sutikti su pardavėjo ar paslaugos teikėjo iš anksto parengtomis sąlygomis ir negali daryti įtakos jų turiniui. Dėl tokios mažiau palankios padėties minėtoje direktyvoje valstybėms narėms įtvirtinta pareiga numatyti

2 ESTT 2013 m. gegužės 30 d. sprendimas *Dirk Frederik Asbeek Brusse ir Katarina de Man Garabito prieš Jahani BV*, C-488/11 (ECLI:EU:C:2013:341, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0488), 38 punktas su nuoroda į Sprendimo *Banco Español de Crédito*, C-618/10, 40 punktą.

3 Tarybos direktyvos 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais aiškinimo ir taikymo gairės, *supra note*, 1.

4 ESTT 2019 m. kovo 26 d. sprendimas sujungtose bylose *Abanca Corporación Bancaria SA prieš Alberto García Salamanca Santos ir Bankia SA prieš Alfonso Antonio Lau Mendoza ir Verónica Yuliana Rodríguez Ramírez*, C-70/17 ir C-179/17, EU:C:2019:250, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2019%3A250.

mechanizmą, užtikrinantį galimybę patikrinti bet kurios atskirai neaptartos sutarties sąlygos galimą nesąžiningumą.

Iš esmės analogiškas nesąžiningos vartojimo sutarties sąlygos sąvokos apibrėžimas pateiktas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6.228[4] straipsnio 1 ir 2 dalyse, kuriose nustatyta, kad negaliojančiomis gali būti pripažintos sąžiningumo kriterijams prieštaraujančios vartojimo sutarčių sąlygos, kurios šalių nebuvo individualiai aptartos ir kuriomis dėl sąžiningumo reikalavimo pažeidimo iš esmės pažeidžiama šalių teisių ir pareigų pusiausvyra vartotojo nenaudai. Pažymėtina, kad CK 6.228[4] straipsnyje įtvirtintas nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse draudimas ir sąžiningumo kontrolė yra specialioji, tik vartojimo sutartims taikoma norma CK nuostatų, įtvirtinančių bendruosius sąžiningumo reikalavimus, atžvilgiu. Todėl tais atvejais, kai ginčo šalių sudaryta sutartis kvalifikuojama kaip kylanti iš vartojimo teisinių santykių, bylą nagrinėjantis teismas sutarties sąlygas *ex officio* turi įvertinti pagal 6.228[4] straipsnyje įtvirtintus sąžiningumo kriterijus, nepriklausomai nuo to, kokius reikalavimus reiškia šalys.

Atkreiptinas dėmesys, kad CK 6.228[4] straipsnio 2 dalyje išvardytų vartojimo sutarčių sąlygų nesąžiningumas vartotojų atžvilgiu yra preziumuojamas. Pareiga paneigti šių sąlygų nesąžiningumo prezumpciją tenka verslininkui. Kita vertus, CK 6.228[4] straipsnyje nustatytas nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų sąrašas nėra baigtinis, nes teismui suteikiama teisė pripažinti nesąžiningomis ir kitokias vartojimo sutarties sąlygas, jeigu jos atitinka LR CK 6.228[4] straipsnio 2 dalyje nustatytus kriterijus (CK 6.228[4] straipsnio 3 dalis). Dėl indikacinio nesąžiningų sąlygų sąrašo pobūdžio savo poziciją yra išdėstęs ESTT: pavyzdžiui, Sprendime *Komisija prieš Švediją*[5], C-478/99, ESTT išaiškino, kad direktyvoje įtvirtintas nesąžiningų sąlygų sąrašas yra indikacinio pobūdžio (nebaigtinis) ir jame esančios sąlygos nebūtinai turi būti pripažintos nesąžiningomis. Sąlyga, esanti šiame sąraše, nebūtinai visais atvejais turi būti pripažinta nesąžininga ir, priešingai, sąlyga, kurios tame sąraše nėra, gali būti pripažinta nesąžininga. Nacionalinis teismas turi nustatyti, ar konkreti sąlyga yra nesąžininga, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes ir direktyvoje nustatytus kriterijus. Kaip pažymima LAT apžvalgoje, „vadovaujantis šiuo ESTT išaiškinimu, nacionalinis teismas neprivalo sąlygos pripažinti nesąžininga vien dėl to, kad ji įtvirtinta nesąžiningų sąlygų sąraše, išskyrus atvejus, kai nacionalinė teisė griežčiau reglamentuoja vartotojų teisių apsaugą šioje srityje“[6].

Vertinant sąlygų formuluotes nesąžiningų sąlygų taikymo požiūriu, vienas iš atitikties vartojimo sutarčių sąlygų sąžiningumo kriterijams aspektų yra jų skaidrumo vertinimas, t. y. ar sutarties sąlygos yra aiškios ir suprantamos vartotojui. Neskaidrios sutarties sąlygos negali būti laikomos sąžiningomis. Reikalavimas, kad vartojimo sutarčių sąlygos būtų surašytos aiškiai, suprantama kalba ir kad vartotojui būtų suteikta reali galimybė susipažinti su visomis sąlygomis, įtvirtintas

5 ESTT 2002 m. gegužės 7 d. sprendimas byloje *Europos Bendrijų Komisija prieš Švedijos Karalystę*, C-478/99, ECLI:EU:C:2002:281, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:61999CJ0478, Rink. p. I-4147, 20 punktas.

6 „2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga“, *Teismų praktika*, Nr. 30.

Nesąžiningų sąlygų direktyvos preambulėje[7] ir perkeltas į nacionalinę teisę (CK 6.228[4] straipsnio 6 dalyje) nustatant, kad „bet kuri vartojimo sutarties rašytinė sąlyga turi būti išreikšta aiškiai ir suprantamai. Šio reikalavimo neatitinkančios sąlygos laikomos nesąžiningomis. Kai kyla abejonių dėl vartojimo sutarties sąlygų turinio, sutarties sąlygos turi būti aiškinamos vartotojų naudai“[8]. Tad vartojimo sutarties standartinės sąlygos turi būti kiek įmanoma aiškiau atskleistos, konkretizuotos, atitikti sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principus.

LAT pažymi, kad „atsižvelgiant į ESTT Direktyvos 93/13/EEB taikymo aspektu suformuotą praktiką, skaidrumo reikalavimo apimtis neturi būti susiaurinta iki suprantamumo tik formaliuoju ir gramatiniu aspektais, skaidrumo reikalavimas turi būti suprantamas plačiai; siekiant laikytis skaidrumo reikalavimo vartotojui ne tik svarbu, kad prieš sudarant sutartį jam būtų pateikta informacija dėl įsipareigojimo sąlygų, bet ir aiškiai bei suprantamai išdėstytos sutarties sąlygos tam, kad vartotojas remdamasis aiškiais ir suprantamais kriterijais galėtų įvertinti dėl to jam kylančius ekonominius padarinius ir nuspręsti, ar nori sudaryti sutartį su verslininku priimdamas iš anksto jo suformuluotas sąlygas. ESTT yra pažymėjęs, kad net jei sutarties sąlyga gramatiškai suformuluota teisingai, vartotojas galėjo nesuprasti sąlygos reikšmės. Klausimą, ar vartotojas galėjo suprasti sutarties sąlygą, teismas turi spręsti atsižvelgdamas į visas faktines aplinkybes ir į pastabumo lygį, kurio galima tikėtis iš vidutinio, pakankamai informuoto ir protingai pastabaus bei nuovokaus vartotojo (žr., be kita ko, 2014 m. balandžio 30 d. sprendimą byloje *Árpád Kásler and Hajnalka Káslerné Rábai prieš OTP Jelzálogbank Zrt*, C-26/13; 2015 m. vasario 26 d. sprendimą byloje *Bogdan Matei, Ioana Ofelia Matei prieš SC Volksbank România SA*, C-143/13; 2015 m. balandžio 23 d. sprendimą byloje *Jean-Claude Van Hove prieš CNP Assurances SA*, C-96/14)“[9].

Kaip matome, vertinant sutarties sąlygos sąžiningumą reikšmingą vaidmenį vaidina visos sutarties sudarymo momentu egzistavusios aplinkybės, turinčios įtakos sutarties sudarymui, sutartyje numatytų prekių ar paslaugų pobūdis ir visos kitos sutarties sąlygos. Todėl teismas, vertindamas konkrečios vartojimo sutarties sąlygos sąžiningumą, turi atsižvelgti į įstatyme nustatytų kriterijų ir konkrečių bylos aplinkybių visumą.

2.2.2. Vartojimo sutarties sąlygos pripažinimo nesąžininga teisinės pasekmės

CK 6.228[4] straipsnio 8 dalyje numatyta, kad, kai teismas sutarties sąlygą (sąlygas) pripažįsta nesąžininga (nesąžiningomis), ji (jos) negalioja nuo sutarties sudarymo, o likusios sutarties sąlygos šalims lieka privalomos, jeigu toliau vykdyti sutartį galima panaikinus nesąžiningas sąlygas. „Atsiradusią sutarties spragą gali užpildyti šalys tarpusavio susitarimu arba teismas“ (CK

7 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos Direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais, OL L 95, 1993 4 21, p. 29–34. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A31993L0013.

8 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262.

9 LAT 2019 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-321-687/2019, https://eteismai.lt/byla/246108087200149/e3K-3-321-687/2019?word=vilniaus%20kra6tas.

6.162 straipsnio 2 dalis)[10].

ESTT formuojamoje jurisprudencijoje nuosekliai laikomasi nuostatos, kad „nesąžininga pripažinta sutarties sąlyga iš principo turi būti laikoma niekuomet neegzistavusia, todėl ji negali sukurti padarinių vartotojui. Taigi teismo konstatavimas, jog tokia sąlyga yra nesąžininga, iš principo turi lemti vartotojo faktinės ir teisinės situacijos, kurioje jis būtų, jeigu nebūtų minėtos sąlygos, atkūrimą“[11]. Taigi, kaip nurodo ESTT, teismo konstatavimas, kad tokia sąlyga yra nesąžininga, iš principo „turi leisti atkurti teisinę ir faktinę padėtį, kurioje būtų vartotojas, jei nebūtų šios nesąžiningos sąlygos, visų pirma suteikiant teisę susigrąžinti tai, ką jo nenaudai komercinės veiklos subjektas nepagrįstai įgijo pagal minėtą nesąžiningą sąlygą“ (šiuo klausimu taip pat žr. 2022 m. kovo 31 d. Sprendimo *Lombard Lízing*, C-472/20, EU:C:2022:242, 50 ir 55 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją)[12].

Šiame kontekste galima paminėti, kad ESTT yra sprendęs ne vieną bylą tuo atveju, kai nesąžiningos sąlygos netaikymas gali lemti visos sutarties pripažinimą negaliojančia. Antai nagrinėdamas I. W. ir R. W. ginčą su *Bank BPH S.A.* dėl šių šalių sudarytos hipoteka užtikrintos paskolos sutarties tam tikrų sąlygų nesąžiningumo pasekmių ESTT pažymėjo, kad „nesąžiningos sąlygos netaikymas gali lemti visos sutarties pripažinimą negaliojančia, nes vartotojui gali būti pateikti reikalavimai taikyti restituciją, kaip pagrindinėje byloje svarsto prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas“[13].

Plėtodamas pastarąją praktiką, ESTT jau anksčiau buvo išaiškinęs, jog Direktyvos 93/13/EEB 6 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad nesąžiningos sąlygos, naudojamos sutartyje, kurią pardavėjas ar paslaugos teikėjas sudaro su vartotoju taip, kaip numatyta jų nacionalinės teisės aktuose, nebūtų privalomos vartotojui ir kad sutartis ir toliau būtų šalims privaloma tomis sąlygomis, jei tolesnis sutarties vykdymas yra galimas panaikinus nesąžiningas sąlygas[14]. Šia direktyvos nuostata, visų pirma jos sakinio antra dalimi, siekiama ne panaikinti visas sutartis, kuriose yra nesąžiningų sąlygų, bet formalią pusiausvyrą tarp kontrahentų teisių ir pareigų pakeisti realia pusiausvyra, galinčia atkurti kontrahentų lygybę, pažymint, kad vartojimo sutartis iš principo turi būti vykdoma be jokio kito pakeitimo, išskyrus pakeitimus, susijusius su nesąžiningų sąlygų panaikinimu.

---

10 „2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga“, *Teismų praktika*, Nr. 30.

11 ESTT 2016 m. gruodžio 21 d. sprendimas sujungtose bylose *Gutiérrez Naranjo ir kt.*, C-154/15, C-307/15 ir C-308/15, EU:C:2016:980, 61 punktas, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=ecli:ECLI%3AEU%3AC%3A2016%3A980.

12 ESTT 2023 m. birželio 15 d. sprendimas byloje *Arkadiusz Szcześniak prieš Bank M. SA.*, C-520/21, ECLI:EU:C:2023:478, 65 punktas, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:62021CJ0520.

13 ESTT 2021 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje *I. W. ir R. W. prieš Bank BPH S.A*, C-19/20, ECLI:EU:C:2021:341, 98 punktas, https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf;jsessionid=4E647DD88971A3118FC76357FF440D57?text=&docid=225843&pageIndex=0&doclang=LT&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=15703295.

14 ESTT 2019 m. spalio 3 d. sprendimas byloje *Kamil Dziubak, Justina Dziubak prieš Raiffeisen Bank International AG,* C-260/18, ECLI:EU:C:2019:819, https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=218625&pageIndex=0&doclang=LT&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=3834430.

Jei pastaroji sąlyga tenkinama, vartojimo sutartis pagal Direktyvos 93/13 6 straipsnio 1 dalį gali būti toliau taikoma, jei, remiantis vidaus teisės normomis, toks sutarties tolesnis vykdymas be nesąžiningų sąlygų yra teisiškai įmanomas[15]. Jei nacionaliniam teismui būtų leidžiama keisti vartojimo sutartyje įtvirtintų nesąžiningų sąlygų turinį, tokia galimybė galėtų kliudyti siekti Direktyvos 93/13/EEB 7 straipsnyje nurodyto ilgalaikio tikslo panaikinti atgrasomąjį poveikį, kurį pardavėjams ar tiekėjams sukuria visiškas tokių nesąžiningų sąlygų netaikymas vartotojui, nes jie vis dar būtų linkę naudoti tas sąlygas, žinodami, kad, net jas pripažinus negaliojančiomis, sutartis tiek, kiek būtina, galėtų būti pakeista nacionalinio teismo taip, kad būtų užtikrinti šių pardavėjų ar tiekėjų interesai[16].

Nepaisant pirmiau nurodytos ESTT formuojamos doktrinos, draudžiančios keisti nesąžiningomis pakeistas vartojimo sutarčių sąlygas, tokia doktrina turi išimtį. Pagal ESTT[17], jei nesąžiningų vartojimo sutarties sąlygų pripažinimas nulemtų visos sutarties pripažinimą negaliojančia ir dėl to vartotojui kiltų ypač žalingų pasekmių, nacionaliniams teismams suteikiama teisė, panaikinus nesąžiningas sąlygas, pakeisti jas dispozityviąja arba atitinkamos sutarties šalių bendru sutarimu taikoma vidaus teisės nuostata. Anksčiau nurodytos dispozityviosios nacionalinės teisės normos negali būti vien bendro pobūdžio teisės principai.

2.2.3. Teismų išaiškinimai dėl nesąžiningų sąlygų modifikavimo

Nagrinėjamo klausimo kontekste svarbus vaidmuo tenka 2018–2024 m. Lietuvos teismuose nagrinėtai civilinei bylai dėl teisinių pasekmių pripažinus kredito užsienio valiuta (Šveicarijos frankais) sutarties sąlygą nesąžininga (toliau – byla)[18]. Šioje byloje LAT suformavo Lietuvos teisės aiškinimo ir taikymo praktikai ir doktrinai svarbią praktiką, taikytiną nagrinėjant ginčus tarp verslininkų ir vartotojų dėl nesąžiningų sąlygų vertinimo ir jų modifikavimo vartojimo sutartyse.

Kasacinio teismo išaiškinimo svarbą pagrindžia ne tik suformuotas teisės aiškinimo ir taikymo turinys, bet ir tai, kad kasacinio teismo motyvai yra pagrįsti ESTT 2023 m. spalio 12 d. prejudiciniu sprendimu, priimtu byloje *R.A. ir kt. prieš Luminor bank A/S*, C-645/22 (toliau – prejudicinis sprendimas). Šis prejudicinis sprendimas buvo priimtas atsižvelgiant į LAT byloje ESTT pateiktą prašymą priimti prejudicinį sprendimą kasacinio teismo iškeltais klausimais.

---

15 ESTT 2019 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Zsuzsanna Dunai prieš ERSTE Bank Hungary Zrt*, C118/17, EU:C:2019:207, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62017CJ0118, ir ESTT 2019 m. kovo 26 d. sprendimas sujungtose bylose *Abanca Corporación Bancaria SA prieš Alberto García Salamanca Santos ir Bankia SA prieš Alfonso Antonio Lau Mendoza ir Verónica Yuliana Rodríguez Ramírez*, C70/17 ir C179/17, EU:C:2019:250, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0070.

16 ESTT 2012 m. birželio 14 d. sprendimas byloje *Banco Español de Crédito, SA prieš Joaquín Calderón Camino*, C618/10, ECLI:EU:C:2012:349, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2012%3A349.

17 ESTT 2019 m. spalio 3 d. sprendimas byloje *Kamil Dziubak, Justina Dziubak prieš Raiffeisen Bank International AG*, C-260/18, *supra note*, 14.

18 Bylos teisminio proceso numeris Nr. 2-68-3-35629-2017-4.

Tam, kad būtų galima suprasti aptariamo kasacinio teismo suformuoto išaiškinimo svarbą, tikslinga detaliau pristatyti bylos faktines aplinkybes, joje keliamus teisės aiškinimo bei taikymo klausimus ir bylą nagrinėjusių teismų priimtus procesinius sprendimus.

Ieškovai byloje yra grupė vartotojų, o atsakovė – finansų įstaiga, su kuria vartotojai sudarė būsto kreditavimo sutartis. Pirmosios instancijos teismui pateiktu ieškiniu ieškovai prašė teismo modifikuoti su finansų įstaiga sudarytas būsto kreditavimo sutartis, t. y. pakeisti nuo jų sudarymo dienos sutarčių valiutą iš Šveicarijos frankų į eurus paskolos išdavimo dienos kursu, o bazinę palūkanų normą – iš LIBOR CHF į LIBOR EUR; visas įmokas (kiekvieną įmoką), kurias sumokėjo ieškovai Šveicarijos frankų valiuta paskolai grąžinti (skolai ir palūkanoms mokėti), perskaičiuoti į eurus kiekvienos tokios įmokos mokėjimo dienos kursu.

Ieškovai nurodė, kad jie, kaip vartotojai, būsto kreditavimo sutartis su finansų įstaiga dėl paskolų Šveicarijos frankais sudarė tikėdamiesi, jog gautų būsto paskolų grąžinimas jiems bus palankesnis finansiškai nei paskolų grąžinimas litais arba eurais. Vis dėlto, pasak ieškovų, Šveicarijos franko ir euro kursas nuo 2008 m. pradžios pakilo, t. y. padidėjo virš 40 proc.; tiek pat, skaičiuojant eurais, padidėjo ieškovų vartotojų pagrindinė skola ir nuo jos skaičiuojamos palūkanos.

Ieškovai teigia, kad finansų įstaiga, išduodama paskolas Šveicarijos frankais, juos apgavo ir dėl to yra pagrindas modifikuoti sutartis pagal CK 1.91 straipsnį. Ieškovų tvirtinimu, apgaulė pasireiškė tiek tylėjimu (nepranešta esminė informacija apie prognozuojamą Šveicarijos franko kurso kilimą), tiek aktyviais veiksmais (atsakovams reklaminėje medžiagoje nurodyta klaidinanti informacija, kad Šveicarijos franko kursas yra stabilus, o paskolos Šveicarijos frankais yra tinkamos nenorintiems rizikuoti). Be to, ieškovai laikosi pozicijos, kad finansų įstaigos reklama, kurioje reklamuojamas būsto kreditas Šveicarijos frankais, atitinka klaidinančios reklamos kriterijus, remiantis CK 6.301 straipsniu.

Ieškovų reikalavimai buvo atmesti tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismų. Vis dėlto LAT, išnagrinėjęs bylą pagal ieškovų kasacinį skundą, 2021 m. balandžio 14 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-87-611/2021[19] konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas, ieškovų su finansų įstaiga sudarytas kreditavimo sutartis kvalifikavęs kaip vartojimo sutartis, jų visiškai *ex officio* nevertino nesąžiningumo aspektu pagal CK 6.188 straipsnio nuostatas (tuo metu galiojusi CK redakcija). Atsižvelgdamas į tai, kasacinis teismas grąžino bylą apeliacinės instancijos teismui nagrinėti iš naujo ir šiam teismui nurodė, kad ginčo sutarčių sąlygos, pagal kurias paskola, išreikšta užsienio valiuta (Šveicarijos frankais), turi būti grąžinta ta pačia valiuta, laikytinos pagrindiniu sutarties elementu, todėl šių sąlygų sąžiningumas gali būti vertinamas tik tuo atveju, jei jos nėra aiškiai ir suprantamai išdėstytos. Jei teismas nustatytų, kad sąlygos nėra aiškios ir suprantamos, jis, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes, taip pat į finansų įstaigos patirtį bei žinias dėl valiutų kursų svyravimo ir rizikų, susijusių su kredito sutarčių sudarymu užsienio valiuta, turi įvertinti, ar sąlygos atitinka sąžiningumo reikalavimus ir ar nėra akivaizdaus šalių teisių ir pareigų

19 LAT 2021 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-87-611/2021, https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=589d64fa-6bc2-4e32-8ec2-23869c577b0c.

neatitikimo. Kasacinis teismas nurodė, kad „[b]yloje būtina tirti ir vertinti, ar ginčo kredito sutarčių (susitarimų) sudarymo metu atsakovei, kaip profesionaliai finansų rinkos dalyvei, buvo žinoma ir (ar) galėjo būti žinoma, jog Šveicarijos frankų valiuta gali pabrangti euro atžvilgiu, kaip įvyko nagrinėjamos bylos atveju. Šių aplinkybių įrodinėjimo našta tenka atsakovei“[20].

LApT, išnagrinėjęs bylą iš naujo pagal kasacinio teismo išaiškinimus, 2021 m. rugsėjo 2 d. priėmė naują sprendimą (civilinės bylos Nr. e2A-740-1120/2021), kuriame pripažino, kad ginčo sutarčių sąlygos yra nesąžiningos, ir šias sąlygas modifikavo nuo jų sudarymo dienos, t. y. sutarčių valiutą pakeitė iš Šveicarijos frankų į eurus paskolos išdavimo dienos kursu, o bazinę palūkanų normą – iš LIBOR CHF į EURIBOR.

Būsto kreditavimo sutarčių modifikavimą LApT atliko remdamasis Direktyva 93/13/EEB, šią direktyvą įgyvendinančiomis CK 6.188 straipsnio nuostatomis (galiojusiomis iki 2014 m. birželio 13 d.) ir CK 1.5 straipsnio nuostatomis, įtvirtinančiomis bendruosius teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus.

Kadangi ginčo laikotarpiui aktualiomis CK 6.188 straipsnio nuostatomis buvo įgyvendinama aptariama direktyva, tai lėmė, kad LApT, priimdamas sprendimą dėl bylos ginčo vartojimo sutarčių modifikavimo, privalėjo remtis ESTT suformuota Direktyvos 93/13/EEB aiškinimo ir taikymo praktika. Vis dėlto LApT, nuspręsdamas, kad aptariamos vartojimo būsto kreditavimo sutartys gali būti keičiamos remiantis CK 1.5 straipsnyje įtvirtintais principais, nukrypo nuo ESTT suformuotos Direktyvos 93/13/EEB aiškinimo ir taikymo praktikos.

Iki aptariamo LApT sprendimo priėmimo ESTT buvo suformavęs Direktyvos 93/13/EEB teisės aiškinimo ir taikymo taisykles, pagal kurias, pirma, nacionaliniams teismams pripažinus vartojimo sutarties sąlygas nesąžiningomis teismams iš esmės draudžiama keisti tas sąlygas kitomis sąlygomis; antra, šis draudimas turi griežtą išimtį. Pagal pastarąją nuostatą nacionaliniai teismai gali keisti nesąžiningomis pripažintas vartojimo sutarties sąlygas tik jeigu i) dėl sąlygų pripažinimo nesąžiningomis toliau negali galioti visa vartojimo sutartis, ii) dėl sutarties negaliojimo vartotojams gali kilti ypač žalingų padarinių, iii) egzistuoja dispozityviosios vidaus teisės normos arba atitinkamos sutarties šalių bendru sutarimu suderintos nuostatos, kurias nacionalinis teismas gali taikyti vietoje nesąžiningomis pripažintų sutarties sąlygų, iv) dispozityviosiomis nacionalinės teisės normomis negali būti laikomi vien bendro pobūdžio teisės principai.

Įvertinus šias ESTT suformuotas teisės aiškinimo ir taikymo taisykles, matyti, kad LApT sprendimas bent jau dalyje dėl bylos ginčo kreditavimo sutarčių modifikavimo, t. y. kad aptariamos vartojimo būsto kreditavimo sutartys gali būti keičiamos remiantis CK 1.5 straipsnyje įtvirtintais principais, nukrypo nuo ESTT suformuotos Direktyvos 93/13/EEB aiškinimo ir taikymo praktikos. Viena vertus, iš LApT sprendimo motyvų matyti, kad šis teismas, modifikavęs bylos ginčo vartojimo sutartis, net nevertino, ar pripažinus jų ginčo sąlygas nesąžiningomis sutartys gali galioti toliau ir ar dėl to ieškovams vartotojams kils ypač žalingų padarinių. Antra vertus, kaip

20 LAT 2021 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-87-611/2021, 70 punktas, https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=589d64fa-6bc2-4e32-8ec2-23869c577b0c.

minėta, aptariamu sprendimu teismas pakeitė ginčo vartojimo sutartis remdamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, net nenustatęs, ar egzistuoja atitinkamos dispozityviosios nacionalinės teisės normos arba bylos šalių sutartos sąlygos, kuriomis galėtų būti pakeistos nesąžiningomis pripažintos sąlygos.

Atsakovė finansų įstaiga, nesutikdama su aptartu LApT sprendimu, pateikė kasacinį skundą. Galima teigti, kad nagrinėdamas šį skundą kasacinis teismas pasielgė nestandartiškai.

Kasacinis teismas 2022 m. rugpjūčio 25 d. civilinėje byloje Nr. e3K-3-385-969/2023[21] priėmė dalinę nutartį. Šioje nutartyje jis, pirma, nusprendė LApT 2021 m. rugsėjo 2 d. sprendimo dalis, kuriomis bylos ginčo kreditavimo sutarčių sąlygos buvo pripažintos nesąžiningomis ir atmestas ieškovų ieškinio reikalavimas pripažinti, kad atsakovė finansų įstaiga pažeidžia ginčo sutartis, neskaičiuodama neigiamų palūkanų, ir įpareigoti atsakovę perskaičiuoti ankstesnes įmokas ir ateityje skaičiuoti įmokas atsižvelgiant į neigiamas palūkanas, palikti nepakeistas ir, antra, atnaujino bylos dėl skundžiamos apeliacinės instancijos teismo sprendimo dalies, kuria išspręstas ginčo kreditavimo sutarčių sąlygų pakeitimo klausimas, nagrinėjimą.

Kitaip tariant, šioje nutartyje kasacinis teismas pripažino, kad aptartos būsto kreditavimo sutarčių nuostatos, įtvirtinančios kredito valiutą Šveicarijos frankais ir palūkanų normas LIBOR CHF, yra nesąžiningos. Toks kasacinio teismo sprendimas iš esmės buvo pagrįstas argumentais, palaikančiais LApT sprendime išdėstytą argumentaciją. Vis dėlto kasacinis teismas taip pat nusprendė nepriimti galutinio sprendimo dėl LApT sprendimo dalies dėl bylos ginčo kreditavimo sutarčių pakeitimo ir bylą nagrinėti toliau.

Manytina, jog LAT, priėmęs nurodytą dalinę nutartį, įžvelgė, kad LApT sprendimas, kurio teisėtumą ir pagrįstumą nagrinėjo kasacinis teismas, prieštarauja aptartai ESTT praktikai. Tokią išvadą leidžia daryti faktas, kad LAT 2022 m. spalio 12 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. e3K-3-385-969/2023[22] nusprendė kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo. Toje nutartyje kasacinis teismas išdėstė savo vertinimą, kad Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. rugsėjo 2 d. byloje nagrinėjamų sutarčių sąlygas dėl kredito valiutos pripažinus nesąžiningomis ginčo sutartys negali išlikti. Lietuvos apeliacinio teismo sprendimo turinys nesudaro pagrindo teigti, kad teismas sprendė dėl ginčo sutarčių panaikinimo galimybės, sprendime nepateikiamas vertinimas, ar tai ieškovams (vartotojams) sukeltų ypač žalingų pasekmių. Nors sprendime tiesiogiai nenurodyta, labiausiai tikėtina, kad tokį apeliacinės instancijos teismo pasirinkimą nulėmė ieškovų (vartotojų) ieškiniu pareikšti reikalavimai (ieškovai prašė ne panaikinti ginčo sutartis, o tik jas pakeisti) ir Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 265 straipsnio 2 dalyje nustatytas draudimas teismui peržengti byloje pareikštus reikalavimus ir CPK 320 straipsnio 2 dalyje nustatytas draudimas teismui peržengti apeliacinio skundo ribas.

---

21 LAT 2022 m. rugpjūčio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-385-969/2023, https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a4ed58fd-f589-41ba-98a5-1e17170604e8.

22 LAT 2022 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-385-969/2023, https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a4ed58fd-f589-41ba-98a5-1e17170604e8.

Būtent šie kasacinio teismo motyvai leidžia daryti pagrįstą išvadą, jog kasacinis teismas laikėsi nuomonės, kad LApT pažeidė pirma nurodytą ESTT teisės aiškinimo ir taikymo praktiką, t. y. kad LApT byloje ginčijamas sutartis pakeitė pažeisdamas reikalavimus įvertinti: i) ar dėl sąlygų pripažinimo nesąžiningomis ginčo sutartys toliau gali galioti visa apimtimi; ii) ar dėl tokio negaliojimo ieškovams vartotojams gali kilti ypač žalingų padarinių; iii) jeigu taip, ar egzistuoja dispozityviosios vidaus teisės normos arba atitinkamos sutarties šalių bendru sutarimu priimtos nuostatos, kurias teismas gali taikyti vietoje nesąžiningomis pripažintų sutarties sąlygų; iv) kad dispozityviosiomis nacionalinės teisės normomis negali būti laikomi vien bendro pobūdžio teisės principai, įskaitant įtvirtintus CK 1.5 straipsnyje.

Be to, kasacinis teismas, atnaujinęs bylos dalies nagrinėjimą, ko gero, svarstė galimybę dėl nurodytos ESTT suformuotos Direktyvos 93/13/EEB aiškinimo ir taikymo praktikos pakeitimo. Tokia išvada darytina įvertinus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotus ir ESTT pateiktus klausimus dėl prejudicinio sprendimo priėmimo ir kasacinio teismo motyvus, kuriais buvo grindžiami šie klausimai. Kasacinis teismas suformulavo ESTT du klausimus[23]: ar tais atvejais, kai vartotojas išreiškia valią išsaugoti sutartį pakeičiant nesąžiningą jos sąlygą, teismas, pripažinęs, kad sutartis negali toliau galioti po nesąžininga pripažintos sąlygos panaikinimo, gali spręsti nesąžiningos sąlygos pakeitimo klausimą, prieš tai neįvertinęs visos sutarties panaikinimo galimybės, ir ar atsakymas į pirmąjį klausimą priklauso nuo to, ar nacionalinis teismas turi galimybę nesąžiningą sutarties sąlygą pakeisti dispozityviąja arba atitinkamos sutarties šalių bendru sutarimu taikoma vidaus teisės nuostata.

Dėl abiejų klausimų pats LAT nurodė, kad, jo vertinimu, atsakymai į abu klausimus turėtų būti teigiami. Tokią poziciją kasacinis teismas motyvavo tuo, kad Direktyva 93/13/EEB siekiama tikslo atkurti pusiausvyrą tarp šalių, iš esmės išsaugant galiojančią visą sutartį, o ne panaikinti visas sutartis, kuriose yra nesąžiningų sąlygų, o, jei tam tikrose situacijose teismas būtų priverstas panaikinti visą sutartį, dėl to vartotojui galintys atsirasti ypač neigiami padariniai galėtų sumažinti sutarties panaikinimo atgrasomąjį poveikį. Esant galimybei nesąžiningą sutarties sąlygą pakeisti dispozityviąja arba atitinkamos sutarties šalių bendru sutarimu taikoma vidaus teisės nuostata ir esant vartotojo reikalavimui išsaugoti sutartį pakeičiant nesąžiningą jos sąlygą, nacionalinis teismas gali spręsti nesąžiningos sąlygos pakeitimo klausimą, prieš tai nespręsdamas dėl galimybės panaikinti visą sutartį. Kita vertus, tuomet, kai nacionalinis teismas tokios galimybės neturi, t. y. kai vidaus teisėje neegzistuoja atitinkama dispozityvioji nuostata, o šalys nepasiekia bendro sutarimo dėl taikomos nuostatos, nepriklausomai nuo vartotojo byloje pareikšto reikalavimo, teismas turi spręsti dėl visos sutarties panaikinimo, išskyrus atvejus, kai vartotojas išreiškia pageidavimą išlaikyti nesąžiningas sąlygas.

Tokia kasacinio teismo pozicija dėl atsakymų į klausimus ir išdėstyti motyvai leidžia spręsti, jog teismas tikėjosi, kad ESTT gali pakeisti savo ligšiolinę praktiką dėl išimties taikymo,

23 ESTT 2023 m. spalio 12 d. prejudicinis sprendimas byloje *R.A. ir kt. prieš Luminor bank A/S*, C-645/22, OL C, C/2023/939, 2023 11 27, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:62022CA0645.

kada nacionaliniams teismams yra suteikiama teisė keisti vartojimo sutarčių sąlygas, t. y. kad ESTT gali išaiškinti, jog jei vartojimo sutartis negali toliau galioti dėl jos sąlygų pripažinimo negaliojančiomis, o vartotojas sutinka išsaugoti sutartį, nacionaliniams teismams yra suteikta teisė jas pakeisti dispozityviosiomis vidaus teisės normomis arba šalių sutarimu sulygtomis normomis net nevertinant, ar visos sutarties negaliojimas gali sukelti vartotojams ypač žalingų pasekmių.

Prejudiciniu sprendimu ESTT į LAT suformuluotus klausimus atsakė neigiamai, t. y. kad „Direktyvos 93/13/EEB 6 straipsnio 1 dalis turi būti aiškinama kaip draudžianti nacionaliniam teismui tuo atveju, kai jis pripažįsta, kad sutartis negali toliau galioti panaikinus nesąžiningą sąlygą, o atitinkamas vartotojas išreiškia valią išsaugoti sutartį pakeičiant tokią sąlygą, spręsti dėl priemonių, kurių reikia imtis, kad būtų atkurta reali šios sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyra, prieš tai neįvertinus visos tos sutarties panaikinimo pasekmių, net jeigu jis turi galimybę minėtą sąlygą pakeisti dispozityviąja vidaus teisės nuostata arba šalių bendru sutarimu taikoma nuostata“[24].

Prejudicinį sprendimą ESTT motyvavo iš esmės ankstesne iki tol suformuota ir šiame straipsnyje jau aptarta praktika. Vis dėlto apibendrinęs ją ESTT išaiškino, kad nacionalinio teismo pareiga įvertinti negalinčių visa apimtimi galioti vartojimo sutarčių panaikinimo pasekmes nepriklauso nuo vartotojų pagrindinėje byloje išreikštos valios išsaugoti sutartis pakeičiant nesąžiningomis pripažintas vartojimo sutarčių sąlygas. ESTT nurodė: „kai ieškovai pagrindinėje byloje ketina remtis Direktyvoje 93/13 numatyta apsauga ir kai, atsižvelgiant į nacionalinę teisę, sutartys, dėl kurių kilo ginčas, negali toliau galioti panaikinus atitinkamas nesąžiningas sąlygas, nacionaliniam teismui tenka pareiga įvertinti šių sutarčių panaikinimo pasekmes, kuri nepriklauso nuo ieškovų pagrindinėje byloje išreikštos valios išsaugoti sutartis pakeičiant minėtas sąlygas. Tik tuomet, kai pasekmės yra tokios sunkios, kad gali būti laikomos „ypač žalingomis“ ieškovams pagrindinėje byloje, teismas, nesant dispozityviųjų nuostatų arba sutarčių, dėl kurių kilo ginčas, šalių bendru sutarimu taikomų nuostatų, turi imtis visų priemonių, būtinų tam, kad apsaugotų vartotoją nuo tokių pasekmių ir atkurtų realią šių šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą, vis dėlto turint omenyje tai, kad jis negali papildyti šių sutarčių pakeisdamas minėtų sąlygų turinį.“[25]

Po to, kai ESTT priėmė prejudicinį sprendimą, LAT atnaujino bylos nagrinėjimą ir 2023 m. gruodžio 22 d. priėmė nutartį[26], kuria panaikino LApT sprendimo dalį dėl bylos ginčo sutarčių pakeitimo ir grąžino bylą nagrinėti iš naujo, nurodydamas žemesnės instancijos teismams spręsti dėl ginčo sutarčių panaikinimo pasekmių. Pasak kasacinio teismo, apeliacinės instancijos teismas patenkino ieškovų reikalavimą pakeisti ginčo sutartis, prieš tai neįvertinęs sutarčių panaikinimo pasekmių individualiai kiekvienam iš ieškovų ir nenustatęs, ar restitucijos taikymas

24 ESTT 2023 m. spalio 12 d. prejudicinis sprendimas byloje *R.A. ir kt. prieš Luminor bank A/S*, C-645/22, OL C, C/2023/939, 2023 11 27, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:62022CA0645.

25 ESTT 2023 m. spalio 12 d. prejudicinis sprendimas byloje *R.A. ir kt. prieš Luminor bank A/S*, C-645/22, *supra note*, 22.

26 LAT 2023 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-385-969/2023, https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a4ed58fd-f589-41ba-98a5-1e17170604e8.

kiekvienam iš ieškovų sukeltų ypač žalingų pasekmių. Tokį vertinimą apeliacinės instancijos teismas privalėjo atlikti, remiantis iki Lietuvos apeliacinio teismo sprendimo suformuota Direktyvos 93/13/EEB aiškinimo ir taikymo praktika;

Tokią išvadą LAT padarė remdamasis ir prejudiciniu sprendimu, ir iki jo priėmimo suformuota ESTT teisės aiškinimo ir taikymo praktika.

Atitinkamai LApT 2024 m. vasario 8 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e2A-120-407/2024[27], konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas nenagrinėjo, ar galimas sutarčių, dėl kurių kilo ginčas, panaikinimas ieškovams sukeltų ypač žalingų pasekmių, t. y. nebuvo vertinama objektyvi kiekvieno vartotojo situacija, susijusi su restitucijos taikymo pasekmėmis konkrečiam vartotojui. Nenustatęs šių aplinkybių, pirmosios instancijos teismas taip pat nevertino, ar nesąžininga pripažinta sąlyga galėtų būti pakeista kita, kuriai pritartų abi sutarties šalys, nenagrinėjo kitų priemonių, būtinų tam, kad vartotojas būtų apsaugotas nuo ypač žalingų pasekmių ir šalių teisių ir pareigų pusiausvyra būtų atkurta, priėmė nutartį perduoti bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo.

LApT šioje byloje taip pat pažymėjo, kad civilinės bylos dėl nesąžiningomis pripažintų sąlygų pasekmių gali būti sprendžiamos trimis būdais. Pirmiausia bylos sprendimas priklauso nuo to, ar sutarčių pripažinimas negaliojančiomis ir restitucijos taikymas kiekvienam ieškovui sukeltų itin žalingų ne tik finansinių pasekmių. Jei tokių pasekmių nenustatoma, teismas savo iniciatyva turėtų spręsti dėl sutarčių negaliojimo ir restitucijos taikymo (pirmas variantas). Jei nustatoma, kad tokių pasekmių galėtų kilti, teismas turėtų i) keisti vartojimo sutarties sąlygą kita, dėl kurios šalys pasiektų bendrą sutarimą (antras variantas), arba, ii) jei sutarimo nepavyksta pasiekti, imtis reikiamų veiksmų, kad apsaugotų vartotoją nuo ypač žalingų pasekmių ir atkurtų šalių teisių bei pareigų pusiausvyrą, atsižvelgiant į tai, kad nesąžiningos sąlygos negali būti nei keičiamos, nei papildomos (trečias variantas)[28].

Galima teigti, kad aprašyta praktika labai svarbi Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui ir teisės raidai, nes aptariamoje nutartyje yra išsamiai įvertinta ir apibendrinta iki nutarties priėmimo suformuota ESTT praktika, įskaitant suformuotą prejudiciniu sprendimu.

Atrodo, kad toks išsamus ir nuodugnus apibendrinimas Lietuvos teismų praktikoje atliktas pirmą kartą. Tai *per se* yra svarbi aplinkybė, užtikrinanti Lietuvos teismų praktikos suderinamumą su ESTT praktika ir atitiktį ESTT praktikai. Be to, nutartimi panaikintos LApT 2021 m. rugsėjo 2 d. sprendime padarytos Direktyvos 93/13/EEB aiškinimo ir taikymo klaidos ir užtikrinta, kad Lietuvos teismų praktika neprieštarautų ESTT teisės aiškinimo ir taikymo praktikai, įskaitant tai, kad nesąžiningomis pripažintos vartojimo sutarčių sąlygos gali būti keičiamos tik išimtiniais atvejais ir jokiu būdu nesiremiant bendraisiais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo

27 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-120-407/2024, https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=033a0867-4104-409d-8521-9baf4e7a28e4.

28 *Ibid.*

principais. Pažymėtina, kad vėlesnėse 2024 m. Lietuvos teismuose nagrinėtose bylose[29], kuriose buvo sprendžiami vartojimo sutarčių sąlygų vertinimo sąžiningumo aspektu klausimai, jau laikomasi minėtos praktikos.

Išvados

1. Nesąžiningomis pripažintų sutarties sąlygų neprivalomumas vartotojui – viena iš vartotojų teisių apsaugos garantijų Europos Sąjungoje, kuria siekiama sutartimi nustatytą formalią sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą pakeisti realia, atkuriančia sutarties šalių lygybę.
2. Nesąžiningomis pripažintų vartojimo sutarčių nuostatų keitimas įmanomas tik tuo atveju, jeigu egzistuoja tokių sąlygų visetas: pirma, vartojimo sutartis negali galioti toliau po jos sąlygų pripažinimo negaliojančiomis; antra, vartojimo sutarties negaliojimas lemia būtinumą taikyti restituciją grąžinant sutarties šalis į padėtį, buvusią iki sutarties sudarymo; trečia, dėl restitucijos taikymo vartotojas patirtų ypač žalingų pasekmių.
3. Pastarųjų metų kasacinio teismo praktikoje yra eksplicitiškai suformuotas vienas po kito taikytinų etapų eiliškumas, kuriuo remiantis nacionaliniams teismams suteikiama teisė keisti nesąžiningomis pripažintas vartojimų sutarčių sąlygas:
   3.1. Pirmajame etape teismas turi pripažinti atitinkamas vartojimų sutarčių sąlygas negaliojančiomis.
   3.2. Antrajame etape teismas privalo įvertinti, ar nebesant nesąžiningomis pripažintų vartojimo sutarties sąlygų tokia sutartis gali galioti toliau, pvz., kai nesąžiningomis pripažintos sutarties sąlygos sudarė pagrindinį sutarties dalyką.
   3.3. Nustatęs, kad sutartis toliau negali galioti, trečiajame etape teismas privalo vertinti, ar dėl visos sutarties negaliojimo ir to nulemto restitucijos taikymo vartotojui kils ypač žalingų pasekmių.
   3.4. Jeigu teismas nustato, kad ypač žalingų pasekmių vartotojams kils, ketvirtajame etape jis turi nustatyti, ar egzistuoja dispozityviosios nacionalinės teisės normos arba šalių suderintos normos, kurias teismas galėtų taikyti vietoje pripažintų nesąžiningomis sutarties normų.
   3.5. Tik jei teismas nustato, kad tokios normos egzistuoja, jam suteikiama teisė vykdyti penktąjį etapą, t. y. teismo priimtino sprendimo pagrindu atlikti nesąžiningomis pripažintų vartojimo sutarties sąlygų pakeitimą dispozityviosiomis nacionalinės teisės normomis ar šalių sutartomis taikyti normomis.

29 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-394-450/2024, https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=d6f594e1-5be2-413c-8c3f-e33fa389d52c.

Problems of Modifying Terms of Consumer Contracts Declared Unfair: A Case Study

Mykolas Romeris University Law School
Institute of Private Law
Prof. Lina Novikovienė
E-mail: linan@mruni.eu
Kazimieras Karpickis
E-mail: kazimieras.karpickis@gmail.com

DOI: 10.13165/LT-24-01-13

Summary. *The institution of unfair contract terms is of particular importance for the protection of consumer rights, as it allows for the restoration of the balance of rights and obligations of the parties that has been disturbed to the detriment of the consumer. Council Directive 93/13/EEC provides that such terms are not to be binding on the consumer and that national courts are to assess their fairness ex officio, even if the parties do not make such a claim directly.*

Contract terms found to be unfair must be annulled, but only in exceptional cases can they be replaced by other legal rules if the invalidity of the contract would have particularly harmful consequences for the consumer. The modification of unfair contract terms is limited, strictly regulated and only allowed where consumer protection requires it.

The article examines the possibilities and legal consequences of modifying the terms of consumer contracts that have been found to be unfair, which have been the subject of recent legal debate. It focuses on the case law of the Supreme Court of Lithuania and the Court of Appeals of Lithuania in the period 2023-2024 in the case concerning housing loans in Swiss francs, where the main terms of the contracts were found to be unfair.

The article also discusses the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union, which has established that national courts may not substitute unfair terms for unfair ones if such action would undermine the objective of the Directive, which is to deter traders from applying unfair terms, except in exceptional cases where a combination of the following circumstances exists: where the contract as a whole cannot be valid without the unfair term; where the nullity of the contract would have particularly harmful consequences for the consumer; where there are dispositive rules of law or terms agreed between the parties that could fill the gap. Modification on the basis of general principles of justice, reasonableness or fairness is not acceptable as it is contrary to the CJEU doctrine.

This Article underlines the need to comply with the jurisprudence of the EUCJ and to ensure the protection of consumers' rights in accordance with the principles of legal balance.

Keywords: *consumer protection, unfair terms, modification of unfair terms.*

LIETUVOS TEISĖ

2024

Esminiai pokyčiai

Redaktoriai:
Prof. dr. Lyra Jakulevičienė, Prof. dr. Vytautas Sinkevičius

Vykdančioji redaktorė
Dr. Kristina Kenstavičienė

Redakcinės kolegijos nariai:
Prof. dr. Virginijus Bitė
(Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės institutas)
Prof. dr. Saulius Katuoka
(Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas)
Prof. dr. Jolanta Zajančkauskienė
(Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso institutas)
Doc. dr. Juozas Valčiukas
(Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės institutas)

Recenzentai:
Prof. dr. Lina Mikalonienė (Mykolo Romerio universitetas)
Doc. dr. Marijus Šalčius (Vytauto Didžiojo universitetas)

ISSN 2669-137X (spausdintas)
ISSN 2669-1388 (internete)

© Autorių kolektyvas, 2024
© Mykolo Romerio universitetas, 2024